

УДК 341.63

Залізко Оксана Миколаївна –

аспірант кафедри цивільного права
юридичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Oksana M. Zalizko –

PhD student of civil law department of Law Faculty,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(60 Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine)

Правова природа рішень спортивного арбітражного суду

Стаття присвячена дослідженню правової природи рішень Спортивного арбітражного суду (CAS). Проаналізовані підходи вчених щодо визначення сутності рішень Спортивного арбітражного суду та встановлені особливості даних рішень. Зроблено висновок, що рішення Спортивного арбітражного суду носять прецедентний характер.

Ключові слова: рішення, Спортивний арбітражний суд, *lex sportiva*, арбітражна практика, прецедент.

Статья посвящена исследованию правовой природы решений Спортивного арбитражного суда (CAS). Проанализированы подходы ученых к определению сущности решений Спортивного арбитражного суда и установлены особенности данных решений. Сделан вывод, что решение Спортивного арбитражного носят прецедентный характер.

Ключевые слова: решение, Спортивный арбитражный суд, *lex sportiva*, арбитражная практика, прецедент.

O.M.Zalizko Legal Nature of the Court of Arbitration for Sport Awards

*The paper addresses the issues of the legal nature of the Court of Arbitration for Sport (CAS) awards. The scientific approaches in order to determine the essence of the Court of Arbitration for Sport awards were analyzed. It is suggested, that the Court of Arbitration for Sport awards are often interpreted on the basis of the arbitration legal nature and / or the arbitration agreement legal nature. In addition, CAS awards by literature are considered as arbitration practice, precedents, *lex sportiva* etc.*

The features of CAS awards have been identified: connection with the arbitration agreement - the main element of the contractual nature on which the jurisdiction of CAS is based; the legality of the awards (compliance with the rules of substantive law by the arbitral tribunal (in particular, the various rules of sports organizations) and accurate and strict procedural observance for trial set out in Procedural Rules of CAS Code; the relevance (full and comprehensive clarification of the circumstances by the arbitral tribunal, on which parties refer to as the basis of their claims and objections, confirmed by evidences); the finality of CAS awards (the parties can only file a petition for its abolition in the Swiss Federal Tribunal (Supreme Court); the exclusiveness of the awards (impossibility of further appeal of the parties involved in the case with a similar claim to a state court or other arbitral tribunal concerning the same requirements based on the same facts); the voluntary nature of the awards enforcement, although the parties may also use the New York Convention for these purposes.

It is concluded that CAS awards are of a precedent nature.

Keywords: decision, Court of Arbitration for Sport (CAS), *lex sportiva*, arbitration practice, precedent.

Постановка проблеми. Міжнародний спортивний арбітражний суд є найвищою майже для всіх видів спорту інстанцією з вирішення спорів, рішення якого є остаточними та оскарженню не підлягають (за винятком підстав

для перегляду рішень Швейцарським федеральним судом). В той же час, дослідники вже тривалий час намагаються зрозуміти природу даних рішень, їх структуру, обов'язковість виконання тощо. Необхідність

системного аналізу правової природи й характеру рішень CAS зумовила актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рішення Спортивного арбітражного суду були предметом досліджень Р. Сікмана (Robert C.R. Siekmann), Г. Кауфман-Кохлер (Gabrielle Kaufmann-Kohler), А. Берсагель (Annie Bersagel), Ф. Латті (Franck Latty), В. Чубарова, М. Прокопця та інших.

Невирішені раніше проблеми. Дослідження щодо правової природи рішень CAS у національній доктрині не проводилося.

Метою статті є визначення правової природи рішень Спортивного арбітражного суду та аналіз їх особливостей.

Виклад основного матеріалу. В літературі рішення CAS визначаються як арбітражна практика, прецеденти [3; 5, с. 365], *lex sportiva* [7, с. 8] тощо.

Арбітражна практика – це рішення, які приймаються недержавними незалежними арбітрами при вирішенні спорів. В Нью-Йоркській конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень визначено, що «арбітражні рішення» включають не тільки арбітражні рішення, винесені арбітрами, призначеними по кожній окремій справі, але також і арбітражні рішення винесені постійними арбітражними органами, до яких звернулись сторони.

Загалом, арбітражні рішення не мають прецедентного характеру. Це пов'язано з їх конфіденційністю [1, с.194]. Проте, Спортивний арбітражний суд не є класичним арбітражем та має ряд особливостей. В зв'язку з цим виникає питання: «Чи є Рішення CAS прецедентами?» На наш, погляд вони носять прецедентний характер, оскільки дані рішення дають зразок подальшого тлумачення та застосування права. При цьому варто зазначити, що однією з необхідних ознак судового прецеденту як джерела права є наявність правової норми, тобто загальнообов'язкового правила поведінки, що забезпечується примусовою силою.

Колегія CAS, як правило, посилається на свої попередні рішення по цій або близькій категорії справ, так само як і на рішення із подібних питань, що виникли під час розгляду цієї справи. Водночас особливий авторитет мають рішення, які можна назвати

«модельними». Це рішення в яких вперше і найбільш детально виражено відповідні правові позиції Суду. Як приклад, встановлення принцип суворої відповідальності для допінгових справ [2].

Про роль прецеденту йшла мова в рішенні у справі Arbitration CAS 2008/A/1545 Andrea Anderson, LaTasha Colander Clark, Jearl Miles-Clark, Torri Edwards, Chryste Gaines, Monique Hennagan, Passion Richardson v. International Olympic Committee, в якому CAS зазначив, що, хоча арбітраж і не базується на принципі *stare decisis* (домінуючої сили прецеденту), рішення CAS формують прецедентне спортивне право і сприяють посиленню правової передбачуваності в міжнародному спортивному праві. І хоча попередні рішення CAS не є обов'язковими, вони можуть і повинні прийматися до уваги Колегією арбітрів CAS, яка розглядає справу, з метою утвердження законності і захисту прав і інтересів спортивних органів і спортсменів [4], за винятком випадків, коли буде встановлено, що застосування певної норми призведе до помилки та несправедливості [1, с.190]. Крім того, застосування на практиці прецедентного права в CAS значно полегшилось завдяки впровадженню відкритого публічного доступу до більшості арбітражних рішень.

На відміну від рішення національного суду, який вирішує конкретну справу шляхом тлумачення загальної норми, а його межі визначені законом чи іншим актом, CAS своїм тлумаченням наповнює новим змістом норми міжнародних спортивних організацій, виходячи іноді за їх межі, беручи до уваги різні економічні й соціальні фактори тощо.

В той же час, роль CAS зводиться не тільки до тлумачення нормативно-правових актів спортивних федерацій, але в більшій мірі у виявленні найбільш ефективних норм і створенні гармонізованого неписаного зводу правил у вигляді правових установок (правових положень, принципів, стандартів). В зв'язку з цим в теорії спортивного права зустрічається позиція, згідно з якою те, що було вирішено суддями CAS, визначає основу *Lex sportiva*. Загальноприйнятий приклад "*lex sportiva*" - це принцип суворої відповідальності для допінгових справ [2]. Нафзігер зазначає, що більш ранні арбітражні рішення і позиції CAS на практиці сильно впливають на більш пізні рішення і часто

функціонують як прецедент та утворюють *Lex sportiva*. Він додає, що поняття *Lex Sportiva*, як правило, обмежується прецедентним правом [7, с.8]. Ми не погоджуємось з такою позицією, оскільки *Lex sportiva* є ширшим поняттям і включає в тому числі і прецеденти CAS.

Разом з тим, деякі науковці звертають увагу на те, що судова практика CAS в значній мірі ґрунтується на різноманітних правилах у сфері спорту, а тому посилення сторін на прецеденти CAS в їхніх заявах до суду є вибором судової практики, що охоплює певні загальні принципи, що впливають із правил спорту та застосовуються до них, застосовним правом. Тобто, коли сторони посилаються на прецеденти у своїй справі, Колегія може спиратися на попередні рішення як засіб дотримання принципу автономії волі сторін [2]. Однак ця позиція може створити для сторін труднощі. Враховуючи, що CAS має тенденцію слідувати попереднім рішенням, претензії, які суперечать прецеденту, матимуть мало шансів на успіх.

Крім того, ряд науковців визначають «арбітражне рішення», виходячи з правової природи арбітражу та/або правової природи арбітражної угоди. Прихильники «договірної» концепції арбітражу зазначають, що арбітраж є лише різновидом звичайних цивільно-правових відносин та розглядають арбітражне рішення в нерозривному зв'язку з арбітражною угодою. Така угода породжує для сторін конкретні цивільно-правові зобов'язання, в тому числі зобов'язання підкорятися рішення, винесеному арбітражем. У кінцевому підсумку в арбітражному рішенні дістає вияв воля сторін, арбітри мають право розглядати конкретну справу не в силу правових настанов і приписів судової влади, а внаслідок угоди сторін. «Договірна» теорія також дозволяє зробити висновок, що арбітражне рішення може виконуватися на території будь-якої країни так само, як і будь-який цивільно-правовий договір, тобто без застосування спеціальних процедур їх визнання [12 с. 25-26].

Прихильники «процесуального» підходу виходять з того, що арбітражне рішення тотожне судовому рішення. На підтвердження своєї позиції «процесуалісти» посилаються на те, що в деяких країнах законодавство наділяє арбітражні рішення безпосередньо виконавчою силою, без будь-якого додаткового втручання органів

публічної влади. У рамках даної теорії сформувалися 2 основних напрямки. По-перше, це теорія «акта юрисдикції» – судового рішення, зміст якого полягає в тому, що перед арбітрами стоїть завдання вирішити спір та ухвалити рішення, що розглядається як акт юрисдикції. По-друге – теорія «делегування», яка заснована на тому, що джерелом повноважень арбітрів є право держави, в якому провадиться арбітражний розгляд [9, с. 323].

Намагаючись подолати всі протиріччя «договірної» та «процесуальної» теорій щодо природи арбітражу і арбітражного рішення, з'явилася так звана «змішана» теорія. Суть її полягає в тому, що рішення третейського суду має як матеріально-правові, так і процесуально-правові елементи [10, с.7]. В той же час, це є і її недоліком, оскільки межі щодо матеріально-правових і процесуально - правових складових досить розмиті. Разом з тим, на наш погляд, дана концепція найбільш повно характеризує рішення CAS.

З метою кращого розуміння природи арбітражного рішення необхідно виділити його особливості (ознаки). Основними ознаками рішень CAS, на наш погляд, є:

- зв'язок з арбітражною угодою – основним елементом договірного характеру на якій базується юрисдикція CAS. При винесенні рішення арбітр CAS встановлює чи спір, переданий угодою на вирішення арбітражному суду є арбітрабельним в CAS, чи охоплюються вимоги заявника арбітражною угодою тощо;

- законність у широкому розумінні передбачає собою додержання арбітражним судом норм матеріального права (зокрема, різноманітних правил спортивних організацій) та точне і неухильне додержання процедури розгляду справи, передбаченої Процедурними правилами Кодексу CAS. Особливість вибору матеріального права в CAS залежить від виду процедури. Так в звичайній процедурі Колегія повинна розглянути спір у відповідності до норм законодавства, обраного сторонами або, за відсутності такого вибору, у відповідності до швейцарського законодавства. Сторони можуть уповноважити Колегію ухвалювати рішення по совісті та справедливості. У апеляційній процедурі Колегія повинна розглянути спір у відповідності до застосовуваних регламентних норм, та, додатково, до норм законодавства,

обраного сторонами або, за відсутності такого вибору, у відповідності до законодавства країни, у якій знаходиться федерація, асоціація або спортивний орган, який виніс оскаржуване рішення, або відповідно до норм законодавства, яке Колегія вважає підходящим. Зважаючи на зазначене можна стверджувати, що рішення CAS повинні відповідати *lex sportiva*;

– обґрунтованість рішення передбачає повне і всебічне з'ясування арбітражним судом обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами. Крім того, рішення повинно містити вичерпні висновки суду (мотиви, якими він керувався при ухваленні свого рішення, при оцінці доказів), що відповідають встановленим на підставі достовірних доказів обставинам, які мають значення для вирішення справи. Просте посилання на норми спортивних організацій не може вважатися обґрунтуванням;

– остаточність рішення CAS означає, що сторони можуть тільки подати клопотання про його скасування в Федеральний (Верховний) суд Швейцарії, а не оскаржувати рішення до справжнього Апеляційного суду (крім випадків коли сторони домовились використовувати CAS як апеляцію щодо рішень прийнятих в звичайній процедурі). Крім того, оскаржуються не тільки рішення, винесені в рамках звичайної та апеляційної процедури CAS, а й також рішення, винесені в рамках процедури *ad hoc* [6, с. 3]. При цьому оскаржувати їх слід також у Федеральному (Верховному) суді Швейцарії, так як де б не проводилися Олімпійські ігри, саме Швейцарія буде вважатися місцем арбітражу. Варто також відзначити, що закон «Про міжнародне приватне право» Швейцарії встановлює вичерпний перелік випадків коли може бути оскаржене рішення. Так, відповідно до п. 2 статті 190 даного закону до них належать:

а. якщо був порушений порядок призначення одноосібного арбітра або порядок формування арбітражного суду;

б. якщо арбітражний суд помилково визнав себе компетентним або некомпетентним;

с. якщо арбітражний суд виніс рішення з питань, що виходять за межі заявлених вимог, або не виніс рішення по одному з них;

д. якщо було порушено принцип рівності сторін або їх право бути почутими в змагальному процесі;

е. якщо рішення несумісне з публічним порядком.

– виключність винесеного рішення передбачає неможливість подальшого звернення сторін, що брали участь у розгляді справи, з аналогічним позовом до державного чи іншого третейського суду щодо тих самих вимог, заснованих на одних і тих самих фактах.

– добровільний характер виконання рішень, хоча сторони можуть також використовувати Нью-Йоркську конвенцію для цих цілей. Механізм добровільного виконання рішень спортивного арбітражу, підкріплений авторитетом і можливостями спортивних організацій та несе в собі величезні переваги: швидкість виконання і охоплення великого кола учасників. Оскільки, більшість спортивних організацій побудована за принципом "спортивної сім'ї". В.В. Чубаров справедливо зазначає, що причина виконання рішень в такому порядку криється в тому, що всі спортивні відносини будуються на прийнятті рішень всередині спортивної спільноти. Сюди ж слід віднести рішення, пов'язані з трансферами (переходами) гравців з одного клубу в інший в рамках однієї спортивної федерації або ліги. Всі без винятку спортивні федерації та ліги уважно відстежують законність таких переходів. Найчастіше ця процедура супроводжується видачею спортсмену спеціального трансферного листа, яким федерація підтверджує законність переходу спортсмена. Винесене спортивним арбітражем рішення з приводу переходу спортсмена з одного клубу в інший також отримує максимальне сприяння з боку федерації, щодо якої винесено відповідне рішення [13, с.371].

В той же час, слід також зазначити, що рішення Спортивного арбітражного суду може діяти лише у відношенні тієї спортивної організації, яка брала участь в суперечці. Якщо спортсмен, наприклад, покинув цю спортивну федерацію або перейшов в іншу спортивну лігу, і ці спортивні організації не брали участі в якості сторони в арбітражі (третейському розгляді), рішення спортивного арбітражу щодо даного спортсмена буде діяти лише в рамках спортивної

федерації (ліги), яка приймала участь в розгляді [13, с.372-373].

Сторона, що виграла процес, може звернутися в спортивну організацію і вимагати застосування дисциплінарних санкцій до сторони, яка відмовляється виконувати рішення в добровільному порядку. У сфері спорту склалася досить стійка практика примусового виконання подібних рішень під загрозою застосування заходів дисциплінарного характеру. Так, наприклад, в сфері футболу подібний механізм реалізується через Дисциплінарний комітет FIFA або дисциплінарний комітет національної футбольної асоціації, які в разі невиконання рішення CAS застосовують спеціальні санкції, такі як: штраф, дискваліфікація, зняття з команди очок, переведення команди до нижчого дивізіону тощо. Однак також слід зазначити, що застосування подібних заходів можливе тільки в разі визнання спортивною організацією юрисдикції CAS та дотримання інших вимог, передбачених її внутрішніми правилами. Так, наприклад, FIFA циркуляром № 827 від 10 грудня 2002р визнала юрисдикцію CAS, проте згодом, циркуляром № 1 270 21 липня 2011р обмежила можливість приведення у виконання рішень CAS через власний Дисциплінарний комітет: «приведення у виконання рішень Спортивного арбітражного суду (CAS) з цього моменту обмежена тільки тими рішеннями, які попередньо були розглянуті органом або комітетом ФІФА» (ст. 64 Дисциплінарного регламенту FIFA) [11, с. 34]. Аналіз статутних та регламентних норм Федерації футболу України дозволяє прийти до висновку, що спочатку юридичні особи, клуби, офіційні та посадові особи, тренери, футболісти повинні послідовно вичерпати усі внутрішні засоби правового

захисту в межах норм статутних і регламентних документів, а потім Спортивний арбітражний суд як останню інстанцію.

Таким чином, особливістю спортивного арбітражу є те, що в спорті більш ефективним механізмом є приведення рішення у виконання через спортивні організації, а не через державні суди. У той же варто підтримати і позицію Харста, що невірно говорити про непридатність Нью-Йоркської Конвенції, оскільки: по-перше є прямі приклади скасування рішень CAS у визнанні та виконанні рішень на підставі їх протиріччя публічному порядку; по-друге, має місце регулярне виконання рішень CAS на підставі Нью-Йоркської Конвенції в частині стягнення судових витрат. Дослідник зазначає, що за весь час існування CAS і більше 3 тисяч винесених рішень, тільки три рішення CAS були виконані через державні суди: в Греції, Іспанії та Бразилії і двічі мала місце відмова від виконання рішення CAS в Німеччині.[8 с. 287 - 301]

Зважаючи на вище викладене, можна прийти до висновку, що рішення спортивного арбітражного суду істотно відрізняються від рішень звичайних комерційних арбітражів, оскільки вони: носять прецедентний характер; повинні відповідати *lex sportiva*; виконуються зобов'язаною стороною добровільно, в порядку та строки встановлені в рішенні. Якщо цього не відбувається, то сторона може звернутися до спортивної організації для примусового виконання рішення через застосування до винної особи передбачених дисциплінарними правилами санкцій.

Список використаних джерел:

1. Annie Bersagel, Is There a Stare Decisis Doctrine in the Court of Arbitration for Sport? An Analysis of Published Awards for Anti-Doping Disputes in Track and Field [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://law.pepperdine.edu/dispute-resolution-law-journal/issues/volume-twelve/06-bersagel.pdf>.
2. Arbitration CAS 2002/O/373 Canadian Olympic Committee (COC) & Beckie Scott / International Olympic Committee (IOC), award of 18 December 2003* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/373.pdf#search=2002%2FO%2F373>.
3. Arbitration CAS 2004/A/628 International Association of Athletics Federations (IAAF) v. USA Track & Field (USATF) & Y., award of 28 June 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/628.pdf#search=2004%2FA%2F628>.

4. Arbitration CAS 2008/A/1545 Andrea Anderson, LaTasha Colander Clark, Jearl Miles-Clark, Torri Edwards, Chryste Gaines, Monique Hennagan, Passion Richardson v. International Olympic Committee (IOC), award of 16 July 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/1545.pdf#search=stare%20decisis>.
5. Gabrielle Kaufmann-Kohler. Arbitral Precedent: Dream, Necessity or Excuse? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arbitration-icca.org/media/4/77507134886347/media01231914308713000950001.pdf>
6. Kaufmann-Kohler G. Arbitration at the Olympics, Issues of fast-track dispute resolution and sports law / G. Kaufmann-Kohler. – N.Y. : Klywer Law International, 2001. – 172 p.
7. Siekmann, R. C. R. Introduction to international and European sports law: capita selecta / R. C. R. Siekmann. – The Hague : T.M.C. Asser Press, 2012. – 425 p.
8. Paulussen Ch. Fundamental. Rights in International and European law / Christophe Paulussen, Takács Tamara, Lazić Vesna, Ben van Rompuu. – The Hague : Asser Press, 2016. – 340 p.
9. Ануфриева Л. П. Международное частное право: учебник [в 3-х т.] – Т.3: Трансграничные банкротства. Международный коммерческий арбитраж. Международный / Л. П. Ануфриева. — М. : Изд-во БЕК, 2001. – 768 с.
10. Переверзева О. С. Міжнародний комерційний арбітражний суд з вирішення спорів у сфері торговельного мореплавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.03 / О. С. Переверзева ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006. – 16 с.
11. Прокопец М. А. Разрешение футбольных споров. Анализ практики Палаты по разрешению споров ФИФА, РФС и Спортивного арбитражного суда (г. Лозанна) / М. А. Прокопец, Д. И. Рогачев, Ф. Вегер. — М. : Статут, 2012. – 267 с.
12. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб. / Г. А. Цірат. – К. : Істина, 2002. – 304 с.
13. Чубаров В. В. К теории и практики спортивного арбитража. Основные проблемы частного права. Сборник статей к юбилею доктора юридических наук, профессора Александра Львовича Маковского / В. В. Чубаров ; отв. ред. В. В. Витрянский, Е. А. Суханов. – М. : Статут, 2010. – С. 356-373.

References:

1. Annie Bersagel, Is There a Stare Decisis Doctrine in the Court of Arbitration for Sport? An Analysis of Published Awards for Anti-Doping Disputes in Track and Field [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://law.pepperdine.edu/dispute-resolution-law-journal/issues/volume-twelve/06-bersagel.pdf>.
2. Arbitration CAS 2002/O/373 Canadian Olympic Committee (COC) & Beckie Scott / International Olympic Committee (IOC), award of 18 December 2003* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/373.pdf#search=2002%2FO%2F373>.
3. Arbitration CAS 2004/A/628 International Association of Athletics Federations (IAAF) v. USA Track & Field (USATF) & Y., award of 28 June 2004 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/628.pdf#search=2004%2FA%2F628>.
4. Arbitration CAS 2008/A/1545 Andrea Anderson, LaTasha Colander Clark, Jearl Miles-Clark, Torri Edwards, Chryste Gaines, Monique Hennagan, Passion Richardson v. International Olympic Committee (IOC), award of 16 July 2010 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/1545.pdf#search=stare%20decisis>.
5. Gabrielle Kaufmann-Kohler. Arbitral Precedent: Dream, Necessity or Excuse? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.arbitration-icca.org/media/4/77507134886347/media01231914308713000950001.pdf>
6. G. Kaufmann-Kohler, Arbitration at the Olympics, Issues of fast-track dispute resolution and sports law / G. Kaufmann-Kohler. – N.Y. : Klywer Law International, 2001. – 172 p.
7. R. C. R. Siekmann, Introduction to international and European sports law: capita selecta / R. C. R. Siekmann. – The Hague : T.M.C. Asser Press, 2012. – 425 p.

8. Ch. Paulussen, *Fundamental. Rights in International and European law* / Christophe Paulussen, Takács Tamara, Lazić Vesna, Ben van Rompuy. – The Hague : Asser Press, 2016. – 340 p.

9. L. P. Anufrieva, *Mezhdunarodnoe chastnoe pravo: uchebnik [v 3-kh t.] – T.3: Transhranychnie bankrotstva. Mezhdunarodniy kommercheskiy arbitrazh. Mezhdunarodniy* / L. P. Anufrieva. — M. : Izd-vo BEK, 2001. – 768 p.

10. O. S. Pereverzieva, *Mizhnarodnyi komertsiiyi arbitrazhnyi sud z vyrishennia sporiv u sferi torhovelnoho moreplavstva : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yur. nauk : 12.00.03* / O. S. Pereverzieva ; Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2006. – 16 p.

11. M. A. Prokopets, *Razresheniye futbolnykh sporov. Analiz praktyky Palaty po razresheniyu sporov FYFA, RFS y Sportyvnoho arbytrazhnoho suda (h. Lozanna)* / M. A. Prokopets, D. Y. Rohachev, F. Veher. — M. : Statutb 2012. – 267 p.

12. H. A. Tsirat, *Mizhnarodnyi komertsiiyi arbitrazh : navch. posib.* / H. A. Tsirat. – K. : Istyna, 2002. – 304 p.

13. V. V. Chubarov, *K teorii i praktike sportivnogo arbitrazha. Osnovnie problemi chastnogo prava. Sbornik statey k yubileyu doktora yuridicheskikh nauk, professora Aleksandra Lvovycha Makovskoho* / V. V. Chubarov ; otv. red. V. V. Vytrianskyi, E. A. Sukhanov. – M. : Statut, 2010. – Pp. 356-373.